

บทคัดย่อ

งานวิจัย รูปแบบการปรับตัวของชาวสวนผลไม้เพื่อสร้างทางเลือกในการทำสวนผลไม้อย่างยั่งยืน ตำบลนาตาขวัญ อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา เกิดจากในระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมาการทำสวนผลไม้ในตำบลนาตาขวัญลดลงอย่างต่อเนื่อง เพราะปัญหาต่าง ๆ ได้รุมเร้าเกษตรกรชาวสวนผลไม้ เช่น ราคาของปัจจัยการผลิตสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งปุ๋ยเคมีและเคมีภัณฑ์กำจัดศัตรูพืช การขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร การขาดแคลนน้ำทางการเกษตรในฤดูแล้ง ราคาผลไม้ตกต่ำทำให้ชาวสวนผลไม้ มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในรูปแบบต่างๆ มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่แน่ใจว่าสิ่งที่ตนเองปรับเปลี่ยนไปจะถูกต้องหรือไม่ คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรจะศึกษารูปแบบการปรับตัวของชาวสวนผลไม้ เมื่อรวบรวมองค์ความรู้ ข้อดี ข้อควรระวัง และปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของชาวสวนผลไม้ภายใต้คำถามวิจัยที่ว่า รูปแบบการปรับตัวของชาวสวนผลไม้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างทางเลือกในการทำสวนผลไม้อย่างยั่งยืน ตำบลนาตาขวัญ อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ควรเป็นอย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและสถานการณ์ปัญหาการทำสวนผลไม้ที่ผ่านมา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการทำสวนผลไม้และการปรับตัวของชาวสวนผลไม้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการทำสวนผลไม้ในปัจจุบัน 4) เพื่อศึกษารูปแบบการปรับตัวของชาวสวนผลไม้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างทางเลือกในการทำสวนผลไม้อย่างยั่งยืน ต.นาตาขวัญ อ.มะนัง จ.ยะลา เป้าหมายศึกษาเก็บข้อมูลในพื้นที่หมู่ 3, 4 และ 6 ในตำบลนาตาขวัญ เมื่อทำการวิจัยที่มียุทธศาสตร์เห็นว่าควรเก็บข้อมูลให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลนาตาขวัญ

จากการดำเนินการพบว่า บริบทชุมชนและสถานการณ์ปัญหาการทำสวนผลไม้ที่ผ่านมา การขยายชุมชนจากชุมชนเดิมเกิดจากการอพยพเข้ามาของชาวจีน การขยายถิ่นฐานนั้นจะอิงกับถาวรมาทำการปลูกพริกไทยเป็นหลักและปลูกไม้ผลมังคุด ทุเรียนพื้นเมืองไว้กินเหลือขายซึ่งมีหลักฐานมังคุด 100 ปีทั้งในหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ต.นาตาขวัญส่วนพื้นที่ที่ห่างไกลน้ำจะปลูกยางพารามีการใช้กระบองไม้บัง (ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง) เป็นกระบอกฉีดสารกำจัดโรคและศัตรูพืชโดยใช้หลักการเกี่ยวเช่นเดียวกับเข็มฉีดยาในการพ่นสารกำจัดโรคแมลงศัตรูพืช การปลูกพริกไทยในอดีตก็จะใช้ดินป่ามาเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ เมื่อฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาลจะมีการสวดมนต์ขอฝน (สวดคาถาพญาปลา) การแห่นางแมว ซึ่งปัจจุบันนี้ประเพณีดังกล่าวไม่ได้ปฏิบัติแล้ว

ส่วนรูปแบบการทำสวนผลไม้และการปรับตัวของชาวสวนผลไม้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วงการเปลี่ยนแปลง ช่วงที่ 1 คือ การเริ่มต้นทำการเกษตรในยุคแรกยังเป็นการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ไม่ยุ่งยาก ต้นทุนต่ำ พืชหลักในช่วงนั้นคือพริกไทย ช่วงที่ 2 คือ การขยายพื้นที่เพาะปลูกผลไม้ ประมาณปี 2500 มีเครื่องทุ่นแรงมากขึ้น

มีเครื่องสูบน้ำและแปิเปเหล็กในการส่งน้ำทำให้รดน้ำต้นไม้สะดวกยิ่งขึ้น เริ่มนำพืชพันธุ์มาปลูก เช่น เงาะพันธุ์สีชมพู ทุเรียนพันธุ์ชะนี ในช่วง 2 ปีสภาพดินฟ้าอากาศยังคืออยู่ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก สารไล่แมลงก็จะเกิดจากธรรมชาติ ปีพ.ศ.2518 จากข้อมูลที่ทีมวิจัยได้รับทราบหน่วยราชการ และเอกชนได้นำปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมาแจกให้ชาวสวนผลไม้ได้ทดลองใช้ และเริ่มใช้แพร่หลายจากนั้นต่อมาจากการขยายสวนที่ผ่านๆ มาทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และรุนแรงมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2523-2524 ช่วงที่ 3 คือ ช่วงวิกฤตของชาวสวนผลไม้มีปัญหาต่างๆคือ ปัญหาด้านการบริหารจัดการสวน ปัญหาด้านการตลาด ปัญหาด้านแรงงาน ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

สำหรับปัจจัยและเงื่อนไขของการทำสวนผลไม้ในปัจจุบันสามารถสรุปได้ โดยมีปัจจัยมีทั้งหมด 5 ด้าน ดังนี้ 1. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ (ปัจจัยการผลิตมีราคาแพง ปุ๋ย สารเคมี น้ำมัน) 2. ปัจจัยด้านการตลาด (ราคาผลผลิตตกต่ำ มาตรฐานคุณภาพของผลผลิต การตัดแต่งทรงพุ่ม การคัดแยกเกรด การเก็บเกี่ยวผลผลิตก่อนเวลาที่เหมาะสม ขาดสถานที่จำหน่ายผลผลิตที่ได้มาตรฐาน และมั่นคง) 3. ปัจจัยด้านแรงงาน (ขาดแรงงานในครัวเรือน แรงงานรับจ้างหันไปทำงานภาคอุตสาหกรรม มีการใช้แรงงานต่างด้าวทดแทน) 4. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (ขาดแคลนน้ำ) 5. ปัจจัยด้านความรู้และประสบการณ์ (ขาดการวิเคราะห์ความเหมาะสมของพืชและพื้นที่ปลูก) และเงื่อนไขของการทำสวนผลไม้ในปัจจุบันของชาวสวน มีดังนี้ 1. ความแปรปรวนของสภาพดิน ฟ้าอากาศ 2. ความผันแปรของราคาผลผลิต 3. การระบาดของโรค และแมลง 4. ผลผลิตออกมาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน 5. ผลผลิตทางการเกษตรเน้นเลี้ยงง่าย 6. ผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรม

จากการเก็บข้อมูลสรุปได้ว่า รูปแบบการปรับตัวของชาวสวนผลไม้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างทางเลือกในการทำสวนผลไม้อย่างยั่งยืน ต.นาตาขวัญ อ.เมือง จ.ระยอง มี 4 แนวทาง ดังนี้ 1. การคงพืชเดิมปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการ (การลดต้นทุนการผลิต การใช้สารพิษจากพืชแทนสารเคมีการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำ การเพิ่มมูลค่าของผลผลิต การจัดกลุ่มปรับปรุงคุณภาพผลผลิต การดูแลรักษาจนถึง การเก็บเกี่ยวการคัดเกรด การรักษาคุณภาพผลผลิตจนถึงมือผู้บริโภค) 2. การคงพืชเดิมปลูกพืชเสริม (ทำไม้ผลที่มีอยู่เป็นรายได้หลักรายปีมีพืชเสริมรายได้รายวันและรายเดือน) 3. การเปลี่ยนพืชใหม่ และ 4. การเปลี่ยนอาชีพใหม่

ทีมวิจัยได้วิเคราะห์แนวทางการปรับตัวทั้ง 4 แนวทาง สรุปได้ว่าทีมวิจัยจะทดลองรูปแบบสาธิตกับเกษตรกร ต.นาตาขวัญ เพียง 2 รูปแบบ คือ 1. การคงพืชเดิมปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการ ในประเด็น (การลดต้นทุนการผลิต การบริหารจัดการสวนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิต และการมีรายได้เพิ่ม) 2. การคงพืชเดิม ปลูกพืชเสริมรายได้ ในประเด็น (การปลูกกล้วยไข่แซมในสวนผลไม้ การปลูกผักสวนครัว การเผาถ่านผลิตน้ำส้มควันไม้และการผลิตถ่านอัดแท่ง)

สำหรับแนวทางการปรับตัวในรูปแบบที่ 3. การเปลี่ยนพืชใหม่ ทีมวิจัยไม่สามารถทำได้ เพราะเป็นการแนะนำให้เกษตรกรต้องโค่นไม้ผลชนิดเดิม เพื่อปลูกไม้ผลชนิดใหม่ เกษตรกรแต่ละราย

ต้องศึกษาข้อมูลที่จะเอื้อมกรอบกรอบอย่าตามกระแสเหมือนในอดีตที่เปลี่ยนไปแล้วไม่ประสบความสำเร็จ และรูปแบบที่ 4 การเปลี่ยนอาชีพใหม่ก็เช่นเดียวกัน

การเลือกประเด็นในการทดลองรูปแบบการปรับตัวเพื่อใช้เป็นตัวอย่างการทดลองกับเกษตรกร ตำบลนาตาขวัญนั้น ทีมวิจัยเลือกแบบทดลองที่สอดคล้องกับความถนัดของทีมวิจัยแต่ละท่าน เพื่อที่จะได้ตอบคำถามให้คำแนะนำกับเกษตรกรที่ร่วมโครงการได้ถูกต้องเหมาะสม โดยได้กำหนดรูปแบบการทดลอง ใน 3 ประเด็นหลักคือ 1. การเพิ่มรายได้จากการทำสวนผลไม้ (การปลูกไม้ดอกไม้ใบ การปลูกผักสวนครัวไว้รับประทานภายในครอบครัว การปลูกกล้วยไข่แซมในสวนผลไม้ การเผาถ่านเก็บน้ำส้มควันไม้, การผลิตถ่านอัดแท่ง 2. การลดต้นทุนในการทำสวนผลไม้ (การใช้สารพิษจากกลอยป้องกันกำจัดหนอนและแมลงศัตรูพืช การใช้สมุนไพร(พริก, พริกไทย, สาบเสือ)ป้องกันกำจัดเพลี้ยและแมลงศัตรูพืช 3. การบริหารจัดการสวนเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ (การบริหารจัดการสวนมังคุด การบริหารจัดการสวนลองกอง)

ผลจากการทดลองเกษตรกรที่ร่วมทดลองในโครงการต่างๆเข้าใจและพอใจในผลของการร่วมในโครงการต่างๆและนำไปปรับใช้ในส่วนผลไม้ของตนเองต่อไป ขณะเดียวกันมีการขยายผลแนวทางการปรับตัวที่ทีมวิจัยนำเสนอโดยองค์กรในท้องถิ่นและตำบลใกล้เคียง